

A héber nyelv vizsgálata egy budapesti zsidó gimnáziumban*

Arató Mátyás

PTE BTK MA

matyas.arato@gmail.com

A következőkben kísérletet teszek arra, hogy empirikus módszerekkel megvizsgáljam a héber nyelv szerepét egy előre kiválasztott zsidó iskolában, a budapesti Scheiber Sándor Gimnázium felsőtagozatán. A héber nyelv iskolai vizsgálatával Magyarországon – ismereteim szerint – ezidáig nem foglalkoztak, így nem készültek empirikus felmérések, a héber nyelvre kiterjedő kompetencia alapú vizsgálatokat nem végeztek a magyarországi zsidó iskolákban és más intézményekben sem (ARATÓ 2013b).

A figyelem hiányának egyik feltételezhető oka, hogy míg a hazai nemzetiségi lakosság többsége kistelepüléseken, szórványokban él, addig a magyarországi zsidóság vallási-kulturális közössége egyrészt nem tartozik a hivatalosan elismert nemzetiségek közé (az ezt megváltoztatni kívánó népi kezdeményezés 2005-ben elbukott), másrészt nagy részük Budapesten és agglomerációjában lakik (MATA 1993:291).

A 2013-ban megkezdett kutatás első körében 82 véletlenszerűen kiválasztott diákkal történt adatfelvétel, a felsőtagozaton minden osztályból szerepeltek tanulók, akik több mint 50%-át képezték a teljes létszámnak (a nemek aránya a megkérdezettek között hajszál híján egyenlő volt), a módszer alapját pedig kérdőívvezés és célzott interjúk képezték. További 16 héber és nem héber tanárral készült interjú egészítette ki a képet.

1. A téma aktualitása

A zsidó közösségekben közbeszéd szintjén gyakran a felszínre kerül az a probléma, hogy tulajdonképpen „senki nem beszél héberül”, azaz míg a jiddis nyelv valóban része volt a kelet-európai zsidó közösségek egy részének, addig a héber nem tölti be ezt a szerepet. A kutatásba bevont minden egyes zsidó szervezet vezetője és azok tanárai egyetértettek abban, hogy a hozzájuk érkező diákok legalább egyharmada zsidó iskolából érkezik (a vallásosabb intézményeket elsősorban az Amerikai Alapítványi Iskola, illetve a Scheiber Sándor Gimnázium tanulói keresik fel), de elenyésző azok száma, akik akár minimális szinten beszéltek volna hé-

---

* A tanulmány a nyomtatásban megjelent publikáció tipográfiaiilag javított változata, minden más vonatkozásban megegyezik azzal: PRAX Levente–HOSS Alexandra–NAGY Tamás (szerk.). 2015. *Találkozások az anyanyelvi nevelésben 2. – Hagyomány és modernitás.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Film – Virage Kulturális Egyesület, 30-36.

berül azok alapján, amit ott tanultak. Ha valaki mégis használható hébertudással rendelkezett, annál mindenképp egy hosszabb izraeli tartózkodás állt a háttérben.

A zsidó iskolába járó diákok jelentős része vesz részt közösségi eseményeken a zsidó élet különböző területein, amelyeknek kimondott céljuk is a zsidó identitás fejlesztése, erősítése, ill. megőrzése. A zsidó közösségi csoportok egy bizonyos részét alkotják a kiruv (קירוב) intézmények, melyek azt a célt szolgálják, hogy azon zsidó fiataloknak (főként 18-35 éves kor között), akik kevés információval rendelkeznek a zsidó vallásról, életfilozófiáról, emberekről, kultúráról és sok minden másról, legyen módjuk visszatalálni gyökereikhez. (Fontos identitás-szervező erő a szarvasi tábor 1990. óta, ahogy magukról is hirdetik: „Szarvas immár kulcsszó, jelkép, félreérthetetlen fogalom a kelet-európai, és főleg a magyarországi zsidóság számára”.)

A kiruv intézményekben általában inzentívebb a héber nyelvhasználat, pontosabban a különböző programokon való részvétel esetén hallatlan előnyt jelent a minél magasabb szintű héber nyelvtudás, a haladóbb programokhoz pedig egyenesen elengedhetlen.

„A legkomolyabb gondot a biztos héber nyelvtudás hiánya jelenti – az arámiról pedig ne is beszéljünk” – jegyzi meg Domán Sije a Lativ Kolel 2013. októberében indult egésznapos, elsősorban Talmud-tanulási programjáról (ARATÓ 2013a). Ennek orvoslására a kiruv szervezetek héber nyelvoktatást szoktak indítani különböző szinteken, változó intenzitással. Ekkor azonban felmerül a kérdés: a kiruv intézmények héber nyelvtanfolyamai milyen piaci rést töltenek be? Milyen lehetséges következtetéseket vonhatunk le ennek révén a zsidó iskolák hatékonyságával kapcsolatban, pontosabban milyen ok állhat annak háttérben, hogy a zsidó iskolákban héberül tanuló diákok rendre nem rendelkeznek használható nyelvtudással?

2. A család nyelvi háttere

Fontos tisztában lennünk azzal, hogy a zsidó iskolák nem minden tanulója zsidó. A vegyes házasságból született gyermekek mellett olyan nem zsidó szülők gyermekei is járnak az iskolába, akik az iskolát pl. jó hírneve, közelsége miatt választották. A héberhez való pozitív hozzáállás viszont a szülők részéről iskoláskorban elengedhetlen a nyelvtanuláshoz, így nem elhanyagolható szempont az, hogy milyen nyelvi környezetben élnek az iskola diákjai.

A tanulók döntő többsége magyar anyanyelvű, csak 5%-uk mondta magát héber anyanyelvűnek. A diákok 15%-ának mindkét szülője beszél héberül (csak az anya: 12%, csak az apa: 2%), így megállapítható, hogy bár közel egyharmaduknak legalább az egyik szülője beszéli a hébert valamilyen szinten, 71%-uknak egyik szülője sem birtokolja a nyelvet. (Érdekes módon a testvérek között a héber jóval elterjedtebbnek mondható a szülők körében mérthez képest: bár diákok 18%-ának nincs testvére, vagy az olyan korú, hogy még nem beszél idegen nyelvet, azonban a testvérrel rendelkező diákok 57%-ának van legalább egy testvére, aki valamilyen szinten beszéli a hébert.) Ezzel szemben a diákok 92%-ának van legalább egy szülője, aki beszél legalább egy idegen nyelvet. 70%-uk ítélte meg úgy, hogy a

szülei támogatják a héber nyelv elsajátításában, további 28% pedig még legalább egy nagyszülője támogatását is élvezi – ez azonban megfordítva azt is jelenti: a diákok 30%-a érzi úgy, hogy szülei a héber terén nem motiválják.

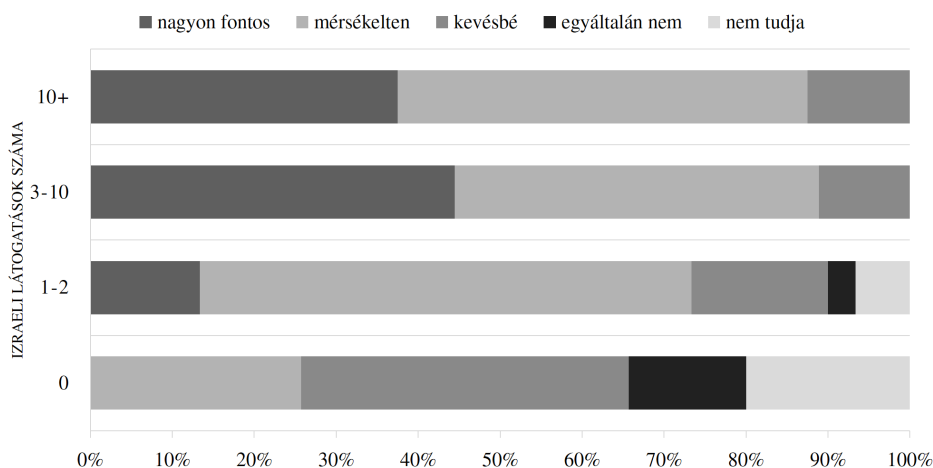
A héber nyelv folyamatos, iskolai környezetben történő tanulását megnehezíti az a gyakori szokás, mely szerint az első négy-hat osztály elvégzése után sok szülő elviszi a gyereket pl. a Radnótiba, a Berzsényibe, illetve egyéb olyan gimnáziumokba, ahol nincs héber oktatás. Horányi Gábor, a Lauder iskola főigazgatója nemrég úgy nyilatkozott, hogy „van olyan évfolyam, ahol 2-3 gyerekről van szó, van, ahol 4-5-ről, ami szerintem nem sok. Amúgy valóban van ilyen nemzetközi trend a zsidó iskoláknál. Ennek egyik oka talán az, hogy sok szülő fontosnak tartja a zsidóságot az alapozásnál, de utána már a tanulmányi eredmények kerülnek előtérbe” (GADÓ 2014). A nem zsidó iskolából a kiruv intézményekhez eljutó fiatalok jelentős részét egyébként épp ezen csoport adja.

3. Izrael szerepe

A kutatás egyik célja, hogy megvizsgálja, milyen mértékben befolyásolja a tanulók héber nyelvhez való pozitív vagy negatív viszonyát az, hogy egyénileg, családirag, illetve közösségként az osztály és az iskola milyen kapcsolatot ápol Izraellel. Elmondható, hogy a diákok közel fele nem volt még Izraelben (43%), míg ötödük több mint háromszor járt már az országban (21%). A korcsoportokra bontott eredmények azt mutatják, hogy a legtöbben 16-17 éves korban utaznak Izraelbe, ugyanis amíg 7. osztályban még csak a diákok 15%-a, addig 12. osztályban a diákok 89%-a már járt legalább egyszer az országban.

Az Izraelbe látogatókra általában pozitív hatással vannak az ott tapasztalt élmények (1. az 1. ábrát), hisz csak a diákok negyedének játszik az életében fontos szerepet Izrael úgy, hogy még sosem jártak az országban (26%), viszont akik legalább egy utazáson részt vettek, azoknál az eredmény ennek közel háromszorosa (73%).

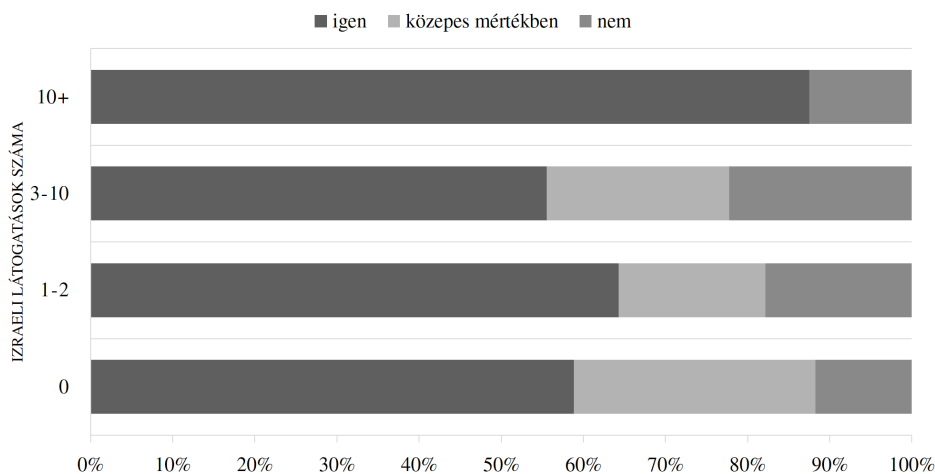
Milyen szerepet játszik Izrael az életében?

1. ábra

Az Izraelbe történő utazások száma a héber nyelv fontosságáról alkotott személyes elképzeléseket másképp befolyásolja (ld. a 2. ábrát). A látogatások számával együtt nem emelkedik azoknak az aránya, akik fontosnak tartják, hogy minél jobban megtanuljanak héberül. Kiugróan csak azoknál növekszik, akik több mint tíz alkalommal jártak Izraelben, de ennek háttérében az izraeli születés, illetve az Izraelben élő közeli hozzátartozók állhatnak. Az utazások és az Izraelben eltöltött idő azonban megosztja a diákokat, ugyanis az ábra legfontosabb tanulsága a bizonytalanok eltűnése, melynek magyarázata abban keresendő, hogy a tanulókat a sikerélmények, vagy ezeknek hiánya befolyásolja pozitív, ill. negatív irányban, de hosszabb távon ezek a hatások nem maradhatnak egyensúlyban.

Fontosnak tartod, hogy minél jobban beszélj héberül?

2. ábra

4. A zsinagóga szerepe

A Scheiber Sándor Gimnázium céljainak meghatározásakor különös hangsúlyt fektet a zsidó tradíciókra. „Célunk olyan fiatalok nevelése, akik önálló gondolkodásra képesek, műveltek, az elméleti felkészültség mellett a gyakorlati életben is képesek eligazodni, [...] vállalják zsidóságukat, ápolni kívánják a zsidó hagyományokat” (Scheiber.hu). A zsidóság vallási életében központi szerepet kap a zsinagóga és a napi háromszori ima, ennek megfelelően a reggeli ima (שחרית) az iskolában zajlik. Nagyobb ünnepekkor elvárt egy nagyobb (tehát nem az iskolai) zsinagóga látogatása is.

Az adatok alapján elmondható, hogy a diákok az iskolai kereteken kívül nem járnak gyakran zsinagógába, 16%-uk viszont hetente legalább egyszer ellátogat; ennek célja a péntek esti szombatfogadáson (קבלת שבת) való részvétel. A többség csak évente néhány alkalommal jár zsinagógába (82%), ezen alkalmak terepét főképp a nagyobb ünnepek (Ros Hásáná, Jom Kipur, Purim) képezik. A fennmaradó 2% soha nem jár zsinagógába. A diákok saját bevallásuk szerint nem

értik az imákat. Csak igen elenyésző részük nyilatkozott úgy, hogy többnyire tisztában van az elhangzottak jelentésével – ők naponta járnak zsinagógába (4%), egyes mondatokat megért belőlük további 17%, de néhány ismerős szónál többet 79%-uk egyáltalán nem ért meg. A zsinagógába legalább hetente eljárók csoportjánál az imákat inkább megértők aránya egy fokkal jobb: 8%-uk érti az imákat, egy részüket megérti 38%, azonban a csoport több mint fele (54%) továbbra sem érti, hogy mit imádkozik.

5. A héber, mint a kultúra része

Az izraeli (pop)zene hatása a tanulók zenei világán is nyomot hagy. A diákok 28%-a gyakran, 45%-a pedig ritkán, de hallgat héber nyelvű zenéket. Ezzel szemben a jiddis nyelvű zenék (főképp klezmer) ma nem képezik e korosztály kedvelt műfaját, 84%-uk saját bevallása szerint soha nem hallgat ilyesmit.

Amikor megkértem a gyerekeket, jelöljék meg a kedvenc héber nyelvű zsidó népdalukat, esetleg ünnepi éneküket, akkor azt tapasztaltam, közel egyharmaduk nem tud megjelölni kedvencet (32%), a kérdésre választ adók fele valamilyen ünnepi dalt említett (kimagaslóan chanukai és pészachi dalokat). 21% szereti az izraeli népies műdalokat (pl. Hátikvá), 16% a szombati dalokat kedveli (pl. Lechá Dodi), 5% pedig valamilyen pop előadót nevezett meg (pl. Subliminal, Eyal Golan, Avraham Tal stb.). Meglepő azonban, hogy a fiúk a lányoknál lényegesen kevésbé szeretik ezeket a zenéket, a fiúk 15%-a szokott héber nyelvű számokat hallgatni, szemben a lányok 41%-ával.

Érdekességképpen megjegyzem, azon diákok, akik állításuk szerint soha nem hallgatnak héber nyelvű zenét, valamivel nagyobb arányban jelöltek meg kedvencet (31%), mint azok, akik hallgatnak, de ritkán (27%).

A zenékkal ellentétben az izraeli filmek láthatóan kevésbé jutnak el a magyarországi célközönséghez: a diákok 8%-a gyakran, 31%-uk csak ritkán néz ilyesmit, 81%-uk pedig héber nyelven sem filmet, sem sorozatot nem néz. Összehasonlítva az eredményeket az eredetileg angol nyelvű filmekkel és sorozatokkal, az eredmény nem túl biztató, a gyerekek ugyanis meglehetősen rajonganak a műfajért: 85% rendszeresen néz ilyesmit, 15% pedig ritkán, ráadásul a diákok negyede sokszor nézi őket angol nyelven felirat nélkül, míg a héber filmek és sorozatok esetében mindössze egy – egyébként héber anyanyelvű – tanuló akadt, aki olykor felirat nélkül tekinti meg őket.

6. Az érettségi ügye

2012. június elején az Oktatásért Felelős Államtitkárság az „egységesebb, átláthatóbb és költséghatékonyabb” vizsgarendszerre hivatkozva több ponton is módosította az érettségi vizsgák szabályait. Az érettségi tárgyak szűkítését az érettségi rangjának növelésével, a tényleges vizsgázói szándék tükrözésével magyarázták, illetve azzal, hogy a rendelet egyik célja, hogy a választható tantárgyak számát csökkentse, valamint biztosítsa a vizsgarendszer áttekinthetőbb, ésszerűbb és költ-

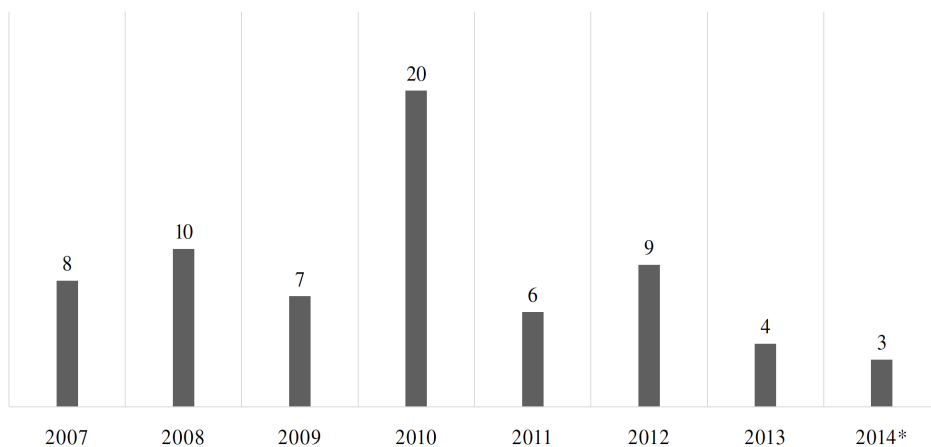
séghatékonyabb átalakítását (VALKAI 2012). Ezzel veszélybe került a héber, mint vizsgatárgy. Néhány nappal később a héber nyelvet oktató középiskolák vezetői levelet írtak a miniszternek, annak érdekében, hogy a nyelv továbbra is érettségi vizsgatárgy maradjon; rámutatva, hogy az esélyegyenlőség, a szabad vallásgyakorlás és a hagyományok őrzése szempontjából egyaránt nélkülözhetetlenek tartják, hogy héberből a jövőben is lehessen érettségi vizsgát tenni (MTI 2012a).

Négy nappal később a minisztérium közleményt adott ki, hogy az államtitkárság „mérlegeli a héber nyelvet oktató középiskolák vezetőinek kérését, amely arra irányul, hogy a héber nyelv továbbra is érettségi vizsgatárgy maradjon”, továbbá hangsúlyozták, ugyanezt a mérlegelést – igény esetén – más nyelveknél is megteszik. Utaltak arra, hogy [...] egy-egy tantárgyi vizsga előkészítésének költsége milliós nagyságrendű, ezért csökkentették azon vizsgatárgyak számát, amelyek iránt csekély volt az érdeklődés. A közlemény ironikusan megjegyzi, hogy „összesen kevesebben kívántak érettségi vizsgát tenni héber nyelvből, mint ahányan a választhatóság visszaállítása érdekében aláírták az emberi erőforrások miniszteréhez intézett levelet” (MTI 2012b).

A statisztika alapján a következőket állapíthatjuk meg: a 2007. tavaszi érettségőtől a 2014. őszi érettségi időszakig – beleértve a javító és szintemelő vizsgákat is, de kihagyva a beszámítással elnyert eredményeket – összesen 67 fő (26 férfi és 41 nő) tett sikeres vizsgát héber nyelvből. (Elégtelen eredményt csak a vizsga valamelyik részén nem megjelentek kaptak.) Emelt szinten mindössze 12-en vizsgáztak, de 2011 óta héberből – ahogy más magyarországi nemzetiségi nyelvből is – csak középszinten lehet érettségizni. Az iskolának megfelelő végzős évfolyamban 21-en tettek rendes vizsgát, míg 41-en előrehozott érettségien vettek részt.

A sikeres érettségét tett diákok számában a 2010. évi kiugró eredményt leszámítva alacsony intenzitású csökkenés figyelhető meg (1. a 3. ábrát – a 2014. évi adat csak a tavaszi érettségi időszakban vizsgázókat mutatja), így a héber érettségi sorsa a jövőben is kétséges lehet.

Vizsgázók száma héber nyelvből (fő)

3. ábra

7. A lehetséges magyarázatok

A kutatás számos eredménnyel zárult és rengeteg kérdést vet fel, amelyek további vizsgálatokhoz kell, hogy vezessenek. A kiruv intézmények és az iskolai hébertanárok a problémák lehetséges magyarázataként elsőként a gyerekek motivációjának hiányát jelölték meg, azaz nem válik életük részévé a héber nyelv; ők maguk sem pontosan tudják, mikor és miért lenne rájuk szükség az életük során, hisz míg az angol elengedhetetlen az élet minden területén, addig a héber kizárólag az Izraelben továbbtanulók számára létfontosságú. Sokan azt is megemlítik, hogy az intézmények nem csak a héber nyelv oktatását nem végzik megfelelő színvonalon, de arra a kérdésre sem tudnak választ adni, hogy miért kell a diákoknak héberül tanulniuk.

A probléma azonban mindenképpen korábbra vezethető vissza, ugyanis a héber nyelv oktatása már igen korai osztályokban megkezdődik (2-4. osztály), a motiváció itt viszont teljesen mást jelent, mint az érettségi előtt álló korosztálynál. A kompetencia alapú vizsgálatok előzetes eredményei azt mutatják, hogy a diákok jelentős része több évnyi hébertanulás után sem tud biztonsággal írni-olvasni, örökre megrekednek a nyelvtanulás nagyon korai szintjén.

A diákok közül a fiúk leginkább a hangulatos órák hiányára panaszkodnak, míg a lányokat jobban motiválná, ha a család is beszélne héberül. A legfontosabb hiányosságnak azonban mindkét nem a tanárok felkészültségét, illetve az anyanyelvi tanárok hiányát jelölte meg. A szülői motiváció hat a legjobban a gyerekekre, ennek birtokában a diákok a hébert az angol árnyékában csak 14%-nyian értékelik feleslegesnek, motiváció hiányában viszont 41%-nyian. A motiváció ráadásul "öröklődik", a diákok 68%-a fontosnak tartja, hogy a jövőben a gyerekeit is taníttassa héberre, míg motiváció nélkül ez mindössze 18%. Még az izraeli emberekkel szembeni sztereotípiákra is kihat a szülői támogatás: ennek birtokában 75%-uknak kifejezetten jó véleménye van róluk, míg motiváció nélkül ez csak 42%.

Az ok-okozati összefüggések részletesebb megismerése tehát további vizsgálatok és eredmények után következhet, mindenesetre az iskolák és a többi intézmény is rendkívül készségesen és segítőkészen állt a probléma feltárásához.

Irodalom

- ARATÓ Mátyás (2013a): Új perspektíva Magyarországon. *Forrás*, 5. évfolyam, 1. szám, 18-19.
- ARATÓ Mátyás (2013b): Kutatások a héber nyelv oktatása terén Magyarországon. *Forrás*, 5. évfolyam, 1. szám, 16-19.
- GADÓ János (2014): A "lauderer identitás" – Interjú Horányi Gáborral, a Lauder iskola főigazgatójával. *Szombat*, 25. évfolyam, 10. szám. <http://www.szombat.org/kulturamuvesztek/a-lauderer-identitas> (letöltve: 2014. augusztus 24.)
- MATA Mihály (1993): Nemzetiségi oktatásügy Magyarországon. *Educatio*, 1993/2. szám.
- MTI (2012a): Zsidó iskolák a héber érettségiért. Nyest. 2012. június 22. <http://>

- www.nyest.hu/hirek/zsido-iskolak-a-heber-erttsegiert (letöltve: 2014. augusztus 25.)
- MTI (2012b): A miniszter válasza a héber érettségi ügyében. Nyest. 2012. június 26. <http://www.nyest.hu/hirek/a-miniszter-valasza-a-heber-erttsegi-ugyeben> (letöltve: 2014. augusztus 25.)
- Scheiber.hu (é.n.): Zsidó szellemű nevelés iskolánkban. <http://www.scheiber.hu/aziskolarol/bemutakozunk/53-zsido-szellem-neveles-iskolankban> (letöltve: 2014. augusztus 25.)
- VALKAI NIKOLETTA (2012): A héber nyelvért lobbiznak a zsidók. Index. 2012. június 22. http://index.hu/belfold/2012/06/22/heber_erttsegi/ (letöltve: 2014. augusztus 25.)